

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:01.02.2024 ✓Accepted/Kabul:25.05.2024

DOI:10.30794/pausbed.1429902

Research Article/Araştırma Makalesi

Aydın, M. (2024). "Yaşlanan Toplum ve Vergi Politikası", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 63, Denizli, ss. 163-180.

YAŞLANAN TOPLUM VE VERGİ POLİTİKASI

Murat AYDIN*

Öz

Dünya nüfus yapısı içerisinde 60 yaş ve üzeri artan insanların sayısı, hiç olmadığı kadar farklı kuşağın bir arada yaşamasına sebep olmaktadır. Demografik süreçte yaşanan bu geçiş, genç yaşlı ayrımı yapmaksızın herkesin yaşamını etkilemektedir. Ayrıca makroekonomik ve sosyal kazanımları azaltarak refah devletinin aşınacağı endişesini ortaya çıkarmaktadır. Kamu maliyesi açısından ise asıl endişe kaynağını kamu gelirleri azalırken, kamu harcamalarının artması ve buna bağlı olarak finansman sorunlarının yaşanması oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, literatür taraması yöntemiyle toplumun yaşlanmasının sadece vergi politikası boyutu ele alınarak hangi endişelerin ne ölçüde dile getirilmesi ve neler yapılması gerektiğine ilişkin yanıtlar aranmıştır. Yaşlı bağımlılık oranının her geçen gün artıyor olması ve konunun vergi politikası bağlamında yeterince ele alınmaması çalışmanın önemini oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında ulaşılan sonuç, endişenin yersiz olmadığı ancak her ülke boyutunun farklı olduğu ve ülkelerin kendi gerçeklerine göre çözümler bulması gerektiği yönündedir. Zira farklı ülke deneyimleri bu konuda herkese standartlaştırılmış ortak bir çözüm sunmayı olanaklı kılmamaktadır.

Anahtar kelimeler: *Yaşlanma, Kamu maliyesi, Vergi politikası, Gelir vergisi, Tüketim vergileri.*

AGING SOCIETY AND TAX POLICY

Abstract

The increasing number of people aged 60+ in the world's population structure means that more different generations are living together than ever before. This transition in the demographic process affects the lives of everyone, young and old alike, and raises concerns that macroeconomic and social gains will diminish and it will result in the erosion of the welfare state. In terms of public finance, the main concern is that while public revenues will decrease, expenditures will increase, causing financing problems.

In this study, only the tax policy dimension of the aging of the society is addressed through a literature review, and answers are sought as to which concerns should be expressed and to what extent, and what should be done. The fact that the elderly dependency ratio is increasing day by day and that the issue is not sufficiently addressed in the context of tax policy increases the importance of the study. The conclusion is that the concern is appropriate, but each country's dimension is different, and countries should find solutions according to their own realities. This is because different country experiences do not make it possible to offer a standardized common solution to everyone on this issue.

Keywords: *Ageing, Public finance, Tax policy, Income tax, Consumption taxes.*

*Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü ÇANAĞKALE.
e-posta: murataydin@comu.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-4868-1429>)

1. GİRİŞ

Geçtiğimiz yaklaşık 70 yıl boyunca, gelişmekte olan ülkelerdeki nüfus artışı endişe yaratmıştır. Oysa doğurganlık oranındaki düşüş ve artan yaşam beklentisi artık gelişmiş ülkelerde genç nüfus yerine toplumsal yaşlanma endişesi yaratır hale gelmiştir. Bu endişe “yaşlıların yaşlanması” olarak da adlandırılmaktadır. Şimdilik bu durum sadece gelişmiş ülkelerin karşılaştığı bir endişe kaynağı olarak görülürken, yakın zamanda gelişmekte olan ve yükselen ekonomilerin de endişe kaynağı olacak gibi görünmektedir.

Toplumların yaşlanmasının ülkeler açısından endişe yaratmasının sebebi, makroekonomik ve sosyal boyutundan kaynaklanmaktadır. Çünkü nüfusun yaşlanması kamu gelir ve giderleri başta olmak üzere, işgücünün büyüklüğü, aile yapısı, kuşaklar arası ilişkiler, gelir ve servetin yeniden dağılımı, toplam işgücü arzı ve verimliliği, ücret, üretim, tüketim ve tasarruf, ekonomik büyüme gibi birçok konuyu etkileyebilecek niteliktedir. Bu nedenle nüfusu yaşlanan veya yaşlanacak ülkelerin genel olarak mali, ekonomik ve sosyal alanda düzenlemeler yapması gerekmektedir. Çünkü yaşlanan nüfus birçok ülkede, kamu maliyesinin sürdürülebilirliği konusunda endişe yaratır hale gelerek konunun incelenmesi gereksinimini doğurmaktadır. Vergi politikası ise burada güçlü, sürdürülebilir ve kapsayıcı çözümler geliştirebilecek yapısal itici bir güç alanı olup, yaşlanan toplum gibi çağın en acil sorunlarından birine kendi özelinde çözümler sunabilecek niteliktedir.

Bu çalışma kapsamında, konunun sadece vergi politikası boyutu ele alınarak var olan endişelerin haklılığı ya da haksızlığı, neler yapıldığı ya da neler yapılması gerektiği konusu incelenecektir. Konunun hem yaşlanmayı hem de vergi politikasını içermesi yani herkesin yaşamına dokunacak olması önemini oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında; önce yaşlanan toplum ve vergi politikası ile ilgili kavramsal çerçeve oluşturulacak, sonra yaşlanan toplumun kamu maliyesi üzerindeki etkisine değinilerek, çalışma konusu olan yaşlanan nüfus ile vergi politikası ilişkisi incelenecektir. Yaşlanan nüfus ve vergi politikası ilişkisi konusunda gelir vergisi, tüketim vergisi, servet vergisi, kamu harcamaları ve dikkate alınması gereken diğer hususlara yer verilerek, sonuç kısmında çözüm önerileri sunulacaktır.

2. YAŞLANAN TOPLUM

Nüfusun yaşlanması, artan yaşam beklentisi ve doğurganlık oranlarındaki düşüş dâhil olmak üzere pek çok faktörden etkilenecek hızlanmaktadır. Bu durum gelişmiş ülkeler için yeni bir durum değilken, son zamanlarda birçok gelişmekte olan ülke ve yükselen ekonomiler için yeni bir olgudur (Redonda vd., 2019: 1). Dünya büyük bir demografik geçiş sürecinden geçmekte, bu süreç içerisinde birçok ülkede hem nüfus artış hızı yavaşlamakta hem de nüfusun yaş yapısının değiştiği gözlemlenmektedir (Broniatowska, 2019: 179). Geçtiğimiz 50 yıl boyunca, dünyanın az gelişmiş bölgelerinde (üçüncü dünya ülkelerinde) nüfusun hızla artması, endişe verici bir gelişme olarak bilimsel politika tavsiyelerinin odağında yer alırken artık bu endişe yerini küresel yaşlanmaya bırakmıştır. Bu evrensel bir eğilim olmakla birlikte, şimdilik sadece “gelişmiş” toplumları ilgilendiriyor görünmesine (Höhn, 2008: 65) karşılık yakın gelecekte gelişmekte olan ülkeleri de ilgilendirecek hal alması beklenmektedir. Bu nedenle gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bu demografik geçiş sürecinin, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel etkileri ve sonuçlarının neler olabileceği tartışılır hale gelmiştir. Çünkü belki de hiçbir dönemde bu kadar çok kuşak bir arada yaşamamıştır (Tufan, 2016: 15). Yaşanan bu geçiş süreci genç, yaşlı ayrımı yapmaksızın herkesin hayatını, sosyal ilişkilerini ve ekonomiyi farklı şekillerde etkilemektedir (Duben, 2018: 1).

Demografik değişimin ekonomik etkileri üzerine tartışmalar 200 yılı aşkın bir süredir devam etmektedir. Bununla ilgili Malthus (1798: 6) “Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme” adlı çalışmasında, kontrol edilmediğinde nüfusun geometrik bir oranda, insanın geçiminin ise aritmetik bir oranda artacağını söylemiştir. Bu nedenle nüfus artışının besin maddelerinin artışından daha fazla artacağını ve kişi başına düşen besin miktarının azalacağını ifade etmiştir. Bu çalışma ile birlikte hızlı nüfus artışının, dünyanın kaynaklarını kırım noktasının ötesine taşıyacağı, kitlesel açlığa ve ölüme yol açacağı varsayıldığından beri, gerek demograflar gerekse ekonomistler tarafından tartışılmaktadır (Bloom ve Canning, 2006: 1; Tufan, 2016: 50). Bu çalışma kapsamında ise nüfus artışından ziyade yaşlanan nüfusun mali boyutu özellikle de vergi politikası boyutu ele alınarak incelenecektir. Bunun için öncelikle yaş, yaşlı ve yaşlanma kavramları açıklanarak konunun anlaşılması hedeflenmektedir.

Yaş, birçok disiplinin ilgilendiği bir kavramdır. İnsan yaşamının seyri için genellikle biyolojik, psikolojik ve sosyal yaş arasında bir ayrım yapılmaktadır. “Biyolojik yaş” organizmanın doğum ve ölüm arasındaki gelişim evrelerini, “psikolojik yaş” zihinsel yaşı ya da kişisel sistemin evrelerini, “sosyal yaş” ise kişinin sosyal olarak

yapılandırılmış yaşam seyrindeki yerini, diğer bir ifade ile sosyal olarak sınırlandırılmış yaş evrelerinden ve yaş gruplarından birine ait olmasını ifade etmektedir (Kohli, 2013: 11). Yaşlılık, yaşın tanımındaki gibi 60 veya 65 yaş üstü kronolojik yaşam evresine sığdıramayacak kadar geniş bir kavramdır. Çünkü hem biyolojik hem psikolojik hem de bilişsel ve sosyal bileşenleri olan bir kavramı ifade etmektedir (Salur, 2018: 9). Bu nedenle yaşlılık, büyük ölçüde toplumlar tarafından oluşturulmuş bir olgu niteliğinde olduğu için hem zamansal hem de toplumsal olarak farklılıklar içerebilmektedir (İçli, 2016: 41). Ancak kronolojik, fizyolojik, biyolojik, psikolojik ve sosyal boyutları olan, organizmanın doğumundan ölüme kadar devam eden, kaçınılmaz bir büyüme ve gelişme sürecini tanımlamaktadır (Saygılı, 2017: 21; Arpacı, 2016: 2). Yaşlanma ise kişiden kişiye değişen birbirine bağlı çok sayıda fizyolojik, nörolojik ve psikolojik değişkenlerden etkilenen dinamik bir süreci ifade etmektedir (Canbeyli, 2018: 38). Buradaki yaşlanan nüfus olgusu, sürekli olarak düşük seyreden doğum oranı ve on yıllardır gözlemlenen ortalama yaşam süresindeki artıştan kaynaklanmaktadır (Höhn, 2008: 65).

Eski Yunan'da yaşam beklentisi 18 yaş iken, 1600'lü yıllarda Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde 33'e yükselmiş, 1950-1955'li yıllara gelindiğinde ise dünya'da doğumda beklenen yaşam süresi 47 yaş olmuştur. 2020-2025'li yıllara gelindiğinde beklenti yükselerek 73'lere çıkmış, 2095-2100 yılları arasındaki ise 82 olması öngörülmektedir (Mavili, 2020: 5; UNdata, 2022). Nüfusun giderek birçok ülkede yaşlanıyor olması beraberinde toplumsal yaşlanma riskini doğurmaktadır. Toplumların yaşlanması devletlerin yaşlanan nüfus için ekonominin her alanında olduğu gibi vergi politikası alanında da düzenlemeler yapmasını gerektirmektedir. Çünkü yaşanan bu demografik değişimi hem finanse etmek hem de yönlendirebilmek için vergi politikası alanında değişiklik kaçınılmaz görünmektedir. Ancak burada vergi politikasının bireysel çıkarlara hizmet edecek şekilde tasarlanmaması, bunun yerine toplumun kırılğan gruplarına¹ bir bütün olarak çeşitli faydalar sağlayan ilkelere odaklanması gerekmektedir (Begum ve Moment, 2019: 2).

3. VERGİ POLİTİKASI

Vergilerin amacı nedir? Vergilere gerçekten ihtiyaç var mıdır? Gelir elde edildiğinde, harcadığında ya da servete dönüştürüldüğünde neden vergi ödemek zorundayız? Bu soruları yanıtlamak için vergilerin gerçekte ne olduğunu ve toplumların neden onlarsız yapamadığını anlamak gerekmektedir. Çünkü insanların bireysel ihtiyaçları dışında kolektif ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçları ise bireysel olarak karşılamak oldukça zor, bazen de imkânsızdır. Eğer ıssız bir adada, tamamen kendi başına ve kendi kendine yetebilen bir kazazede olarak kendini kurtarabilen Robinson Crusoe olsaydık, doğal olarak vergi ödemeye gereksinim duymayacaktık. Ancak birkaç kişi bir araya gelip hayatlarını birlikte düzenlemeye çalışmaya başlar başlamaz şu soru ortaya çıkacaktır. Bu nasıl finanse edilecek? Örneğin, bir apartmandaki daire sahipleri asansörün bakımı, merdivenlerin temizliği, dış alanın bakımı, bir bina sigorta poliçesinin imzalanması gibi karmaşık yönetimi organize etmek zorundadırlar. Bunlar aynı zamanda tek bir daire sahibini değil, tüm daire sahiplerini etkileyen hizmetlerdir. Bu nedenle ortak hizmetlerin görülmesi ve finansmanının karşılanmasından tüm daire sahiplerinin ortak sorumluluğudur. Aynı şekilde, ödeme yapılabilmesi için mutabık kalınacak bir dağıtım anahtarına göre para, mal sahiplerinden toplanmalıdır. Kısacası, ortak bir girişimde bir araya gelen insanlar ve bu insan topluluğu tüm üyelerine fayda sağlayacak hizmetleri organize ve finanse etmelidir. Bu durum, bir topluluğu oluşturan insan sayısı çok büyük olduğunda da geçerlidir. Bu bir köy, büyük bir şehir, milyonlarca nüfusa sahip bir devlet, devlet toplulukları ya da devlet konfederasyonları olabilmektedir (Adam, 2013: 17-18).

¹ Literatürde; engelliler, yoksullar, yaşlılar, kadınlar, LGBT+lar, göçmenler gibi bazı gruplar sahip oldukları kültürel ve demografik özellikleri nedeniyle toplum içinde kırılğan bir grup olarak kabul edilmektedir (Arıca, Çakır ve Kağnıcı, 2023: 179). Yaşlılıkta yoksulluk hakkında doğru bilgi edinilmesi, yaşa göre ayrıştırılmış yoksulluk oranlarına ilişkin uluslararası uyumlaştırılmış bir veri tabanının bulunmaması nedeniyle engellendiğinin de düşünülmesine sebep olmaktadır. Hâlihazırda yaşlılar arasındaki yoksulluk oranlarına ilişkin kanıtlar, seçilmiş ülke veya bölge düzeyindeki çalışmalarla sınırlıdır. Mevcut en son rakamlara göre 60 yaş ve üzeri kişiler arasında yoksulluk oranı 2013 yılında Hollanda'da %2, 2012 yılında Çek Cumhuriyeti (Çekya)'nde %3 iken aynı yıl Avustralya'da %34'tür. Bu oran 2009 yılında Kore Cumhuriyeti'nde %50 gibi yüksek bir orandır. 2005 yılında Zambiya'da ulusal yoksulluk sınırının altındaki yaşlıların oranı ise %80'e kadar çıkmaktadır. Mevcut rakamlar, az gelişmiş ülkelerin geride kalmaya devam ettiği yoksulluk verilerinin mevcudiyeti ve karşılaştırılabilirliği açısından var olan kapsamlı boşlukları yansıtmaktadır. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkelerinde 75 yaş üstü kişiler için yoksulluk düzeyi ortalama olarak %14,7 olup, bu oran 66-75 yaş arası kişilerin yoksulluk düzeyinden %3,5 daha yüksektir. "En yaşlılar", 80 yaş ve üzeri olup daha genç yaşlılara göre daha az çalışabilir durumdadır. Birikimlerini harcamış olma olasılıkları daha yüksek olup, yaşlarına uygun hem sağlık hem de uzun vadeli kişisel bakım hizmetlerine çok fazla gereksinim duyan grubu oluşturmaktadır. Küresel olarak, "en yaşlıların" sayısı genel olarak yaşlıların sayısından bile daha hızlı artmaktadır. Sonuç olarak, 80 yaş ve üzeri insanların oranı hemen hemen her yerde artmakta olup, en yaşlı üç kişiden ikisinin gelişmekte olan bölgelerde yaşayacağı, 2050 yılına kadar üç kattan fazla artarak 434 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir (UNDESA, 2015: 1).

Vergi ise burada daha iyi, daha güçlü ve daha kapsayıcı toplumlar inşa etmenin merkezinde yer almakta (Saint-Amans ve Perez-Navarro, 2021: 3), politik ekonomide her zaman merkezi rol oynamaktadır. Devletlerin ana faaliyetlerinden birisini oluşturup, yaptıkları diğer her türlü hizmet için gerekli bir koşul olmaktadır (Kiser ve Karceski, 2017: 76). Birçok hükümetin daha az gelir, artan harcamalar ve bunun sonucunda ortaya çıkan mali kısıtlamalarla başa çıkmak zorunda olduğu bir bağlamda, gelirin artırılmasında, kanun ve düzenin korunmasında ve kamu harcamalarına finansman sağlanmasında önemli işlev görmektedir (OECD, 2014: 30). Bu yüzden vergilendirmenin öncelikli amacı, vergi mükelleflerinden (vatandaşlar/işletmeler) devlete yeniden kaynak aktarmak suretiyle kamu harcamalarını finanse etmektir. Kamu gelirlerinin toplanması ve harcamaların yapılmasının genel amacı sosyal refahı en üst düzeye çıkarmaktır. Bu özellikle önemli piyasa başarısızlıklarının görüldüğü alanlarda (eğitim, sağlık hizmetleri, sosyal koruma, altyapı, kirlilik ve iklim değişikliği gibi) refahı artırıcı kamu malları için finansman sağlamayı içermektedir (European Union, 2020: 16-17). Vergi politikasının ekonomik istikrarsızlıkla mücadele etmek, fiziksel ve beşerî sermayeyi teşvik etmek, kaynak dağılımında etkinliği sağlamak gibi ekonomik amaçları da bulunmaktadır. Gelir ve servet dağılımında eşitsizliğin azaltılması ise sosyal amaçları arasındadır. Ayrıca vergilendirme kendi içinde maliyetli olup, çoğu durumda insanların karar verme süreçlerini (bir işe girerken, bir paket sigara alırken, dizel veya elektrikli araba alırken, ev kiralarken veya satın alırken, x veya y'ye para yatırırken) de etkileyebilmektedir. Bu yüzden vergi politikası ekonomik, sosyal ve mali amaçları gerçekleştirebilmede önemli bir güç konumundadır (Cliche, 2012: 1; European Union, 2020: 16-17; Şen ve Sağbaşı, 2015: 22-23). Düşük küresel büyüme, yavaşlayan verimlilik artışları, artan eşitsizlik, yaşlanan nüfus ve çevresel sürdürülebilirlik ihtiyacı gibi çağın en acil sorunlarından bazılarını cevap verebilecek niteliktedir (Saint-Amans ve Perez-Navarro, 2021: 10).

4. YAŞLANAN TOPLUMUN KAMU MALİYESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dünya, yılda yaklaşık 76 milyonluk bir hızla yeni sakinler kazanmaktadır. 1950'li yıllarda 2 milyarın biraz üzerinde olan küresel nüfus bugün 8 milyar² geçmiştir. Bu artış yavaşlamakla birlikte, orta vadeli projeksiyonlar 2050 yılında dünyanın 9,1 milyar nüfusa sahip olacağını ve bu tarihte nüfus artışının yılda yaklaşık 34 milyon olacağını göstermektedir. Nüfus artışının neredeyse tamamı (%95) şu anda gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşmektedir. Dünyanın en az gelişmiş 50 ülkesinin nüfusunun bu yüzyılın ortasına kadar iki katından fazla artması, bazı yoksul ülkelerin ise bu süre zarfında nüfuslarını üç katına çıkarması beklenmektedir. Buna karşın, gelişmiş ülkelerde nüfusun 1,2 milyar civarında sabit kalması ve bazı zengin ülkelerde ise azalması beklenmektedir. Dünya nüfusunun büyüklüğü değiştiği gibi yaş yapısı da değişmektedir. 60 yaşın üzerindeki insan sayısının 2050 yılına kadar üç katına çıkması ve neredeyse 1,9 milyara ulaşması tahmin edilmektedir. Bu yaşlanma düzeyinin hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkması öngörülmektedir. Sanayileşmiş ülkelerde 60 yaş ve üzeri insanların oranının 2050 yılına kadar %20'den %32'ye çıkacağı, gelişmekte olan ülkelerde ise bu oranın %8'den %20'ye yükseleceği tahmin edilmektedir (Bloom ve Canning, 2006: 1-2).

Gelişmekte olan ülkelerde nüfus, sanayi ülkelerine kıyasla çok daha hızlı yaşlanmaktadır. Bugünün genç işçileri emekliliğe yaklaştıkça -2030 yılı civarında- dünyadaki yaşlıların %80'inin bugünün gelişmekte olan ülkelerinde yaşayacağı öngörülmektedir. Bunların yarısından fazlası Asya'da, dörtte birinden fazlası ise sadece Çin'de yaşayacağı tahmin edilmektedir. Bu ülkelerin yaşlılık sistemlerini hızlı bir şekilde geliştirmeleri ve hızlı demografik değişime dayanacak kadar dirençli hale getirmeleri gerekmektedir (James, 1995: 4). Ancak nüfusun yaşlanması karşısında yazılacak standart bir reçete olmayıp, yazılacak en iyi reçete her hastaya en uygun ilacın yazılması şeklinde olacaktır. Bu yüzden her ülke için geçerli standart bir öneride bulunmak mümkün görünmemektedir. Ancak bazı genel politika önerileri kuşkusuz yapılabilir (Hong ve Schneider, 2020):

- Nüfusun yaşlanması ile işgücü piyasasından ayrılanların sayısında yaşanacak artış, bunun işgücü piyasasına etkisi ile emekli olanların finansmanı gibi birçok konu, maliyetleri içeren uzun vadeli bir kamu maliyesi görüşüne ihtiyaç ortaya çıkarmaktadır. Özellikle kamu emekli maaşları, sağlık hizmet maliyetleri, uzun süreli bakım ve emekli yardımlarında yapılacak artışlar, bunların finansmanı noktasında artacak vergi yükü gibi hassas alanlarda erken uyumu gerekli hale getirmektedir.

² Dünya nüfusu, 8.107.186.500 <https://www.worldometers.info/tr/> (Erişim Tarihi:02.05.2024).

• Büzülme ekonomisinin üretkenlik ve büyüme üzerindeki potansiyel olumsuz etkisi, yapısal reform ve yenilik ihtiyacını vurgulamaktadır. Bu kapsamda işgücü piyasasında esneklik artırılmalı, yüksek üretkenlik artışını sağlamaya yönelik stratejiler (otomasyon, robotik ve yapay zekâ kullanımı dâhil) geliştirilmeli, yaşlanma ve emekliliğe ilişkin daha esnek bir bakış açısı sunulmalıdır.

Nüfusun ortalama yaşının artması özellikle başta gelişmiş ekonomiler olmak üzere demografik geçişin hız kazandığı birçok gelişmekte olan ekonomide kamu maliyesinin sürdürülebilirliği konusunda artan endişelere yol açmaktadır (Borrillo, Párraga-Rodríguez ve Pérez, 2021: 8; Crowe vd., 2022: 6; Beznoska ve Hentze, 2016: 77). Beznoska ve Hentze, Kundra vd., Zokalj, Lee vd., Okamoto, Sriyana, Park ve Hong yaptıkları çalışmalarda nüfusun yaşlanması ile çalışanlar azalacağı için bunun vergi tabanını azaltarak kamu gelirlerine olumsuz etkisi olacağını belirtmişlerdir. Miller ve Castanheria, Kitao, Kundra vd., Zokalji, Narthey, Heinanen, Pena, Lee vd. ise yaşlı bağımlılık oranında yaşanacak artışın kamu giderlerinde artışa neden olacağını ifade etmişlerdir. Çünkü emeklilik aylıkları, sağlık harcamaları, sosyal transferler ve yaşlı bakımı gibi birçok alanda harcamaların artması öngörülmektedir. Gerek kamu gelirleri gerekse kamu giderleri noktasında yaşanacak bu olumsuz gelişmelerse Chen, Zokalji, Narthey, Kaymak ve Dökmen tarafından bütçe açıkları olarak ele alınmıştır. Kamunun finansman noktasında yaşayacağı sıkıntı ise ülkelerin borçlanmaya yönelmesini gerektirebilecektir. Ono, Heinanen, Pena, Abd Rahman vd.'lerinin yapmış oldukları çalışmalar kapsamında ise kamu borçlanma konusu ele alınmıştır (Kaymak ve Dökmen, 2021: 466; Ko ve Kwon, 2015: 9; Gölçek ve Göde, 2023: 629-631).

Colin ve Brys (2019: 2) çalışmalarında, OECD'ye üye ülkelerde nüfusun hızla yaşlandığı, bunun da kamu harcamaları ve gelirleri başta olmak üzere önemli makroekonomik etkiler doğuracağını ifade etmişlerdir (Redonda vd., 2019: 1). Ayrıca nüfusun yaşlanmasının makroekonomik etkilerinin yanı sıra sosyoekonomik etkileri de ortaya çıkacaktır (Gölçek ve Göde, 2023: 614). İşgücünün büyüklüğünde bir azalma, aile yapısındaki değişim, yaşam düzeyinde farklılaşma, kuşaklar arası ilişkilerde değişim, yaşlı bağımlılık oranında³ bir artış ile gelir ve servetin yeniden dağılımında ortaya çıkabilecek bu durum sosyoekonomik etkilerden sadece bazılarıdır. Çünkü nüfusun yaşlanması ekonomiyi etkileyerek toplam işgücü arzı, verimliliği, ücret, üretim, tüketim, tasarruf, ekonomik büyüme ve gelir dağılımı gibi birçok alana da yansımaları olacaktır (Üstün, 2017: 8; Redonda vd., 2019: 1; Samorodov, 1999: 4). Nüfusun yaşlanması ilk olarak daha yaşlı toplumlar oluşturacak, özellikle emeklilik ve sağlık alanlarında daha fazla devlet harcaması talep edilmesi gereksinimini doğuracaktır. İkinci olarak, yaşam döngüsü boyunca gelir, tasarruf ve tüketim kalıplarındaki zamanlar arası değişiklikler vergi geliri üzerinde önemli bir etkiye sahip olacaktır. Bu nedenle nüfusun yaşlanması kamu maliyesi üzerinde iki kat baskı yaparak harcamaları artıracak ve vergi gelirlerini ise azaltabilecektir (Borrillo, Párraga-Rodríguez ve Pérez, 2021: 8).

Kamu maliyesi üzerinde yaşanacak baskı nedeniyle birçok hükümet, emeklilik yaşını yükselterek, malulen emeklilik ve işsizlik yardımları gibi erken emeklilik yollarını sınırlandırarak, yaşlıları daha uzun süre çalışmaya teşvik etmek gibi politika reformları uygulamaya koyacak ya da koymaya çalışacaktır. Bu politikaların arkasındaki varsayım, ileri yaşlarda istihdam oranlarının artmasıyla gelir vergisi gelirlerinin artacağı, iş dışı yardımlara yapılan harcamaların azalacağı ve yaşamın ilerleyen dönemlerinde yaşam ve bakım maliyetlerini karşılamak için devlete olan bağımlılığın azalacağı öngörüsüdür (Samorodov, 1999: 2). Nüfusun yaşlanmasının hükümet harcamalarıyla ilgili olan kısmı, ekonomi literatüründe geniş bir şekilde ele alınırken, vergilere ilişkin kısmı nispeten araştırılmamıştır (Borrillo, Párraga-Rodríguez ve Pérez, 2021: 8; Beznoska ve Hentze, 2016: 81). Bu da yaşlanan nüfus için vergi politikası konusunun önemini daha da artırmaktadır.

5. YAŞLANAN TOPLUM VE VERGİ POLİTİKASI İLİŞKİSİ

Vergilendirme, bazı davranışları etkilemek ya da var olan bazı sorunları ele almak için kullanılan kilit politika araçlarından birisidir (Redonda vd., 2019: 4). Kilit politika aracı olarak rol oynadığı alanlardan birisi de kuşkusuz toplumların yaşlanması ile ortaya çıkacak yeni durumdur. Çünkü toplam nüfus içinde yaşlı nüfusun artması öncelikle nesiller arası vergi katkısı⁴ dengesizliğine yol açacak (Begum ve Moment, 2019: 3) ve çalışmayacak olanlardan kaynaklı gelir vergisi kaybı yaşanabilecektir. Vergi türleri (gelir, servet ve harcamalar üzerinden)

³ Yaşlılık/çalışma yaşı demografik oranı, 20-64 yaş arası olarak tanımlanan çalışma çağındaki her 100 kişi başına 65 yaş ve üzeri bireylerin sayısı olarak tanımlanmaktadır (OECD Data, 2023).

⁴ Emeklilik sisteminin sürekliliği, her çalışan kuşağın kendisinden önce çalışan emekli ve yaşlı kuşak ile dayanışmasına dayanmaktadır. Bu ise çalışanlar tarafından artık işgücü piyasasında aktif olmayan, çalışmayan yaşlı nüfus için yapılacak kamu harcamalarına katılım ile mümkündür (Kapar, 2005: 6).

arasında değişim söz konusu olacak, sağlık harcamalarındaki artış ve bu artışın finansmanı gündeme gelecektir. Sağlıklı iken kayıt dışı çalışıp yaşlanınca artık çalışmayanların oluşturduğu kesimin finansmanı daha da önem kazanacaktır. Daha sağlıklı yaşlanmak⁵ için uygulanacak yönlendirici vergi politikaları, nüfusun yaşlanması ile işgücünün yerini dolduracak teknolojinin vergilendirilmesi, yaşlanan nüfusun vergi ödeme ve benzeri davranışlardaki dijitalleşmeye uyum sorunu, yaşlı yoksulluğunun giderilmesinde vergi harcamaları, vergi uyumu, vergi ahlakı gibi birçok konu daha da önem kazanacaktır.

5.1. Yaşlanan Toplum ve Gelir Vergileri İlişkisi

Avrupa ülkelerinde, kamu sektörü finansmanının ana kaynaklarını gelir vergileri, mal ve hizmet vergileri, emlak vergileri ve sosyal katkılar oluşturmaktadır. Bunların her birinin değişen yaş demografisinden etkilenmesi muhtemeldir (Cylus vd., 2020: 190). Ancak bu etki her ülkenin kendi özelinde değişebilmektedir. Bu yüzden yaşlanmanın vergi gelirleri üzerindeki etkisine bakıldığında ülkeden ülkeye farklılaştığı görülmektedir (Beznoska ve Hentze, 2016: 77). Örneğin Japonya'daki nüfus yapısı diğer ülkelerdeki nüfus yapılarına göre çok daha hızlı yaşlanmaktadır. 65 yaş ve üzeri nüfusun oranı 1975 yılında sadece %7,9 iken 2021 yılında bu oran %28,8 olmuştur. Azalan doğum oranı ve artan ortalama yaşam süresi bu eğilimi daha da ileriye taşımaktadır. Bu durumsa Japon toplumu için ciddi sorunları beraberinde getirmektedir. Mevcut sistemde, yaşlanan nüfusun giderek artan emeklilik ve tıbbi bakım giderlerinin ağır yükü, giderek azalan çalışan nüfusun sırtına yüklendiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla, bu ciddi demografik değişime uyum sağlayacak yapısal reformları, özellikle de vergi reformlarını acil bir politika konusu haline getirmektedir. Burada vergi matrahlarının doğru seçimi önemli bir konu olmaktadır. Bu seçim, tasarrufların ve ekonomik büyümenin seyri, ekonomik verimlilik düzeyi ve refahın nesiller arasındaki dağılımı üzerinde önemli etkiler doğurmaktadır (Okamoto, 2007: 91-92; OECD, 2023).

Japonya'da olduğu gibi Yeni Zelanda da nüfusu önümüzdeki 50 yıl içinde önemli ölçüde yaşlanması, 80 yaşın üzerindeki insanların oranının ise ayrıca artarak buna "yaşlıların yaşlanması" eşlik etmesi beklenmektedir. Bu yaşlanmanın, kazançlardan elde edilen gelir oranında bir azalmaya ve süper emeklilik de dâhil olmak üzere sosyal yardım ödemeleri şeklindeki gelir oranında bir artışa yol açması muhtemeldir. Gelir kaynaklarındaki bu yapısal değişiklik, farklı yaş gruplarındaki bireyler arasında farklı harcama kalıplarının varlığı ile birleştiğinde, vergi gelirlerinin yapısında bir değişikliğe yol açması beklenmektedir (Creedy vd., 2009: 2). Çünkü nüfusun yaşlanması birçok ülkede kayıtlı işgücü piyasasında aktif olan kişi sayısındaki azalmanın bir sonucu olarak doğrudan vergi gelirlerini azaltabilecek gibi görünmektedir. Örneğin, OECD ülkelerindeki vergi sistemleri emek geliri üzerinden alınan vergilere yöneldiğinden, işgücündeki azalma kişisel gelir vergilerini ve sosyal güvenlik katkı paylarını önemli ölçüde azaltabileceği ifade edilmektedir (Colin ve Brys, 2019: 5-6). Prammer (2019: 1)'in Avusturya'yı ele aldığı çalışmasında oluşturduğu üçlü senaryodan birisine göre bu düşüşün kişi başına düşen gelir vergisi gelirlerinde ve sosyal güvenlik katkı paylarında %10'a kadar olabileceği şeklindedir.

Nüfusun hızla yaşlanması nitelikli işçi sorunu, azalan üretkenlik⁶, daha yüksek işgücü maliyeti, ücret artışları ve azalan uluslararası rekabet gibi başka sorunları da beraberinde getirebilecek niteliktedir. Örneğin yüksek net göçün bir sonucu olarak Almanya'da nüfus ve dolayısıyla çalışma çağındaki insan sayısının artmakta olduğu ifade edilmektedir. Ancak sadece birkaç yıl içinde demografik eğilimin tersine döneceği, nüfus ve özellikle de istihdam edilen kişi sayısının azalacağı, nüfusun yaşlanması ile de gelir vergisi gelirlerinin düşerek tekrar kamu maliyesi açısından büyük zorluklara yol açacağı öngörülmektedir. Bir simülasyon hesaplamasına göre de 20 yıl içinde yıllık gelir vergisi geliri 18 milyar Avro'ya, fiyatlara göre ayarlandığında bugüne kıyasla neredeyse %7 daha düşük olacağı belirtilmektedir (Beznoska ve Hentze, 2016: 77). Benzer şekilde yaşlanan nüfusun ABD ekonomisi

⁵ Sağlıklı yaşlanma, yaşlılıkta refahı mümkün kılan fonksiyonel yeteneklerin geliştirilmesi ve sürdürülmesi sürecidir. *Anahtar Terimler: İşlevsel yetenek*, insanların değer vermek için sebepleri olan şeyleri yapmalarını ve olmalarını sağlayan, yeteneklere sahip olmakla ilgilidir. Her biri çevresel faktörler tarafından geliştirilebilen (veya kısıtlanabilen) beş temel işlevsel yetenek alanı vardır. Bunlar: temel ihtiyaçları karşılama; öğrenme, büyüme ve karar verme; hareketli olma; ilişki kurma ve sürdürme ve topluma katkıda bulunma becerileridir. *İşsel kapasiteyi* ve işlevsel yeteneği destekleyen ve sürdüren ortamlarda yaşayabilmek sağlıklı yaşlanmanın anahtarıdır. *İşlevsel yetenek*, bireyin işsel kapasitesinden, ilgili çevresel özelliklerden ve bunlar arasındaki etkileşimden oluşur. İşsel kapasite, bir kişinin yararlanabileceği tüm zihinsel ve fiziksel kapasiteleri kapsar ve yürüme, düşünme, görme, duyma ve hatırlama yeteneklerini içerir. İşsel kapasite düzeyi, hastalıkların varlığı, yaranmalar ve yaşa bağlı değişiklikler gibi çeşitli faktörlerden etkilenir. *Ortamlar*; ev, toplum ve daha geniş anlamda toplumu ve bunların içindeki yapıyı çevre, insanlar ve ilişkileri, tutumlar ve değerler, sağlık ve sosyal politikalar, bunları destekleyen sistemler ve uygulanan hizmetler gibi tüm faktörleri içerir (WHO.INT, 2019: 1).

⁶ Bazı araştırmacılar, nüfus yaşlandıkça üretkenlik artışının yavaşlayacağını ve kısmen yaşlı işçilerin genç işçilerden daha az üretken olabileceği için ekonomik büyümeyi daha da azaltacağını savunmaktadır. Bu konudaki araştırmalar ise karışıktır (Boyd, 2019: 13).

üzerindeki etkisi, devlet bütçesi yoluyla ek etkiler dikkate alınmasa bile önemli olduğu, yaşlanan nüfusun olmadığı modelin sonuçlarıyla karşılaştırıldığında, kişi başına düşen Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla (GSYH)'nın 2040 yılında %6,1 ve uzun vadede %7,8 oranında azalacağı öngörülmektedir (Nishiyama, 2013: 49).

Nüfusun yaşlanmasıyla birlikte gelir vergisi gelirlerinin azalacağı şeklinde bir bakış açısını ise her ülke açısından genellemek mümkün değildir. Bunun nedenleri;

- Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki ağırlığının farklı olmasıdır. Dolaysız vergilerin ağırlıklı olduğu gelişmiş ülkelerde gelir vergisinde yaşanacak bir kayıp ciddi bir sorun yaratabilecek niteliktedir. Oysa dolaysız vergiler yerine dolaylı vergilerin ağırlıklı olduğu gelişmekte olan ülkelerde yaşanacak bir kayıp önemli olmayabilecektir.

- Japonya gibi bazı ülkeler göç politikasına karşı kapalı ve muhafazakâr (ikinci ABE iktidarına kadar) bir politika izlerken (Erkan, 2022: 2498), Türkiye gibi sürekli göçe açık ülkelerde durum daha da farklıdır. Bu da çalışan nüfustaki azalışın her ülkede benzer olmayabileceği anlamına gelmektedir.

- Gelir kaybı yaşanacağı ifade edilirken, sanki nüfusun yaşlandığı ülkelerde yaşlanan veya emekli olan insanların tekrar çalışmayacağı şeklinde bir algı oluşmaktadır. Oysa yaşanan ekonomik sıkıntılar, politik kaygılar ile alınan erken emeklilik kararları, sağlıklı yaşlananların varlığı ve emekli aylıklarının düşüklüğü gibi birçok görünürde neden insanların tekrar çalışmayı tercih ettiğini göstermektedir. Birçok ülkede yaşanan durum da bunu (Tablo 1) özetlemektedir.

Tablo 1. 65 Yaş Üzeri Çalışanlar Yüzdesi (%) (2021)

Ülkeler	(%)	Ülkeler	(%)	Ülkeler	(%)	Ülkeler	(%)
Avustralya	15	Fransa	3,5	İrlanda	12,8	Kore	33,6
Belçika	2,8	Almanya	7,5	İsrail	20,8	Yeni Zelanda	25,1
Kanada	14	İzlanda	33,4	Japonya	25,6	Türkiye	11,3

Kaynak: (OECD.Stat, 2023).

OECD ülkelerinde 65 yaş üzeri çalışanların oranı %15,5'tir (OECD.Stat, 2023). Bu rakamlar ise Covid-19 pandemi sürecinin olduğu bir dönemi içermektedir. Bu da rakamların daha da yukarılarda olabileceği anlamına gelmektedir.

- Gelecekte reel ücretlerin ve emeklilik maaşlarının artacağını öngören uzun vadeli bir senaryo ise hiç dikkate alınmamaktadır (Prammer, 2019: 1). Bütün kurgular gelecekte durumun bundan daha da kötü olacağı üzerinedir.

- Emekli kişilerin tekrar işgücüne katılarak gelir, servet ve harcamalar üzerinden vergilendirilebileceği ve sosyal güvenlik sistemine ek katkılar yapabileceği göz ardı edilmektedir. Ayrıca emekli olan kişilerin çalışma yaşamları boyunca sağladıkları katkıların karşılığını almaya çalıştıkları da ihmal edilmektedir.

- Hep işgücü kaybindan dolayı gelirin azalabileceği üzerinden tartışma yapılmaktadır. Creedy vd. (2009: 21) yaptıkları çalışmada Yeni Zelanda da önümüzdeki 40 yıl içinde nüfusun yaşlanması (nüfus büyüklüğü sabit tutulmakta) kişisel gelir vergisi ve mal ve hizmet gelirleri üzerindeki etkisini değerlendirmişlerdir. Değerlendirmelerinin sonucunda literatüre uygun bir sonuca ulaşmamışlardır. Çünkü emekli sayısının toplam nüfus içindeki payındaki artışın toplam gelirleri azaltması, tüketilen miktarı artırması beklenirken, durumun hiç de böyle olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Yaş-kazanç profillerinin 45-54 yaş grubunda bir kazanç zirvesi ortaya koyması ve önümüzdeki 40 yıl boyunca nüfusun beklenen ortalama yaşının bu yaş grubundan geçmesi nedeniyle, gelirleri artan genç bireylerin yaşlı bireylerin azalan gelirlerini yaklaşık olarak dengelemesi gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Burada da görüldüğü üzere yaşlılık esnasında azalan gelirin, geliri artan bireyler tarafından dengelenme olasılığı da bulunmaktadır. Bu nedenle nüfusun yaşlanmasının her ülkede doğrudan gelir kaybına neden olacağını ifade etmek pek de mümkün görünmemektedir. Hatta genel literatürün aksine Gölçek ve Göde (2023: 614) Türkiye üzerine yaptıkları çalışmada, nüfusun yaşlanması medyan yaşta meydana gelen %1'lik bir artış neticesinde, GSYH içinde vergi gelirlerinin payını %2,71 oranında artıracığını ifade etmişlerdir.

Nüfusun yaşlanmasının gelir vergisini düşüreceği endişesi ülkelere göre ifade edildiği üzere farklılık gösterebilmektedir. Ayrıca nüfusun yaşlanması ile dikkat edilmesi gereken başka sorunlar da vardır. Örneğin, emekli olan bir kesimin tekrar kayıt altına girmeden çalışması ya da işletmelerin yaşlıları daha düşük ücret ile çalıştırma arzusu gösterilebilir. Çünkü emekli olduğu için bir aylık aldığı ve sağlık güvencesine sahip olduğu için bazı ülkelerde (örneğin Türkiye’de) işletmeler vergi ve prim yüküne katlanmamayı tercih edebilmekte ve emeklileri düşük ücret ile çalıştırabilmektedir. Bu konudaki denetim yetersizliği, birçok emekliyi düşük gelirinden dolayı yaşam mücadelesi içinde kayıt dışı istihdama yönlendirebilmekte, bu durum ise beraberinde hem ücret yapısını hem de işsizlik sorununu gündeme getirmektedir (Sarıca, 2006: 71). Bunlarında dışında emeklilerin işverenler tarafından istismar edilmesi sorunu da yaşanabilmektedir. Ancak kayıt dışı istihdam bağlamında elde edilen ücret/maaş gelir vergisi kapsamında vergilendirilemezken harcamaya ya da servete dönüştüğünde vergilendirilmesi söz konusudur. Ayrıca geliri yetmediği için yardıma gereksinim duyan bir kesimin kayıt dışı çalışması ile sağladığı gelirden kaynaklı devlet yardımına başvurmayarak yine kamuya gelir bağlamında katkı sağlaması da mümkündür.

Nüfusun yaşlanması karşısında gelir vergisinde yaşanacak kayıp noktasında çözüm önerilerinde bulunmak gerekirse;

- Nüfusun yaşlanması, ekonomik davranışları değiştirebilecek niteliktedir. Eğer insanlar yaşlılıkları esnasında da sağlıklı ve aktif kalabilirlerse, topluma katkıda bulunmaları için daha büyük bir alan oluşacaktır. Zira pek çok insan ileri yaşlarda ücretli işlerde çalışmaya devam etmektedir. İşgücü verimliliği, insanlar yaşlandıkça farklı iş türleri için değişen derecelerde farklılaşmaktadır. Örneğin, fiziksel olarak çok fazla çaba gerektirmeyen işler, daha uzun yıllara dayanan deneyimle birlikte üretkenlik artışı yaratabilecek niteliktedir. Aslında önemli ölçüde fiziksel çaba gerektiren işler ile gerektirmeyen işler arasında ayırım yapılmassa bile, ampirik kanıtlar, ortalama olarak birçok insanın ileri yaşlarda çalışmaya devam etmek için önemli sağlık kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle kilit soru, birçok yaşlı insanın hâlihazırda ekonomiye ve topluma tanınmayan şekillerde katkıda bulunup bulunmadığıdır. Örneğin, gayri resmi bakım verme genellikle yaşlı insanlar tarafından yapılmaktadır. Kayıt dışı bakıcılar, ulusal istihdam istatistiklerinde ücretli işçilerle aynı şekilde hesaba katılmamaktadır. Eğer hesaba katılmış olsalardı, yaşlı insanlar için istihdam oranlarında önemli bir artış olacaktı, yaşlıların topluma yeterince katkıda bulunmadığına dair yaş ayrımcı algılar değişebilecekti. Portekiz’de, kayıt dışı bakıcılar diğer işler gibi hesaba katıldığında, 55 yaşın üzerindekiiler arasında istihdam oranlarında yaklaşık %13 puanlık bir artış olması öngörülmektedir. Benzer şekilde İspanya’da yapılan bir araştırmada da gayri resmi bakımın ekonomik değerinin GSYH’nin %2’sini aştığı tahmin edilmektedir (Cylus vd., 2020: 190-191).

- Hükümetlerin emeklilik sisteminin sürdürülebilirliği noktasında ya da gelir üzerinde alınacak vergilerdeki kayıp noktasında kayıt dışılık konusuna ciddi bir şekilde eğilmesi gerekmektedir. Çünkü kayıt dışılık maliye politikasının etkinliğini önemli ölçüde engellemektedir. Büyük bir kayıt dışı sektör vergi tabanlarını daraltmakta ve dolayısıyla vergi oranlarını artırma baskısı yaratmaktadır. Ayrıca vergi yükü vergi ödeyenlere yüklendiğinden kayıt dışılık yatay eşitlik ilkesini de ihlal etmektedir. Kayıt dışılık konusu yaşanan toplumlar bağlamında tekrar ele alınması gerekir hale gelmektedir. Çünkü kayıt dışılık, emeklilik planı katkı paylarını önemli ölçüde azalttığından, yenileme oranlarını (emeklilik hakları/emeklilik öncesi kazançlar) ciddi ölçüde düşürmektedir. Buna karşılık, düşük bir kapsama oranı (kayıt dışılığın yanı sıra) orantısız bir şekilde yoksulları etkilemekte ve dolayısıyla eşitsizliği de yoğunlaştırmaktadır (Redonda vd., 2019: 10-11). Bu yüzden eğer kayıt dışı istihdam boyutu oldukça düşük seviyelere çekilebilirse bu durum nüfusun yaşlanmasının doğuracağı gelir vergisi kaybı ile sosyal güvenlik sistemindeki baskıyı azaltabilecek gibi görünmektedir.

- Nüfusun yaşlanmasından kaynaklı işgücü kaybı ile oluşacak gelir vergisi kaybı noktasında bir başka bakış açısı ise kadın işgücünün de üretim sürecine daha fazla sokularak oluşacak kaybın çözülebileceğidir. Bu konuda yine Japonya örnek olarak gösterilmektedir (Redonda vd., 2019: 5-6). Kadınların işgücüne katılım oranlarını vermek gerekirse Tablo 2’deki gibidir.

Tablo 2. Kadınların İşgücüne Katılım Oranı (%) (2023)

Ülkeler	%	Ülkeler	%	Ülkeler	%	Ülkeler	%
Solomon Adaları	82,73	Avustralya	61,52	ABD	56,51	Ürdün	14,05
Madagaskar	82,58	Kanada	61,41	Japonya	54,85	Irak	11,38
Burundi	78,78	Almanya	56,45	Yunanistan	45,19	Yemen	5,1
Mozambik	78,42	İsviçre	61,28	Türkiye	35,35	Afganistan	4,83

Kaynak: (theglobaleconomy.com, 2024a).

2023 yılı itibariyle 178 ülke bazında yapılan çalışmada kadınların işgücüne katılım oranı %51,07'dir. En yüksek kadın katılımı %82,73 ile Solomon Adaları'nda iken en düşük katılım %4,83 ile Afganistan'dadır (theglobaleconomy.com, 2024a). Burada ilgi çekici nokta Afganistan'la ilgili verideki değişimdir. Çünkü kadınların işgücüne katılım oranı 2017 yılında %21,23 iken 2021 yılında %14,79'a, 2022 yılında %5,1'e ve 2023 yılında ise %4,83'e düşmüştür. Bu da aslında bir ülke için iyi olabilecek bir düzenlemenin başka bir ülke için çok da gerçekçi olmayabileceği anlamına gelmektedir (theglobaleconomy.com, 2024b).

Yaşlanan nüfus ile işgücü arzında yaşanabilecek bir düşüş, işletmelerin daha fazla sermayeye yönelmesini beraberinde getirebilecektir. Bu durum aynı zamanda yaşlanmanın olumsuz doğrudan gelir etkisini bir dereceye kadar telafi edebilecek nitelikte olup ortalama ücret seviyelerinde bir artışta doğurabilecektir. Nüfusun yaşlanması, bazı ülkelerde ekonominin otomasyonu ve dijitalleşmesi ile eş zamanlı olarak gerçekleşeceği beklenmektedir. Bu noktada teknolojik yenilikler işgücündeki azalmaya çözüm sunabilecek nitelikte görünmektedir. Bununla birlikte ekonominin otomasyonu, vergi karışımında genellikle yüksek oranlarda alınan işgücü vergilerinden, genellikle daha düşük oranlarda alınan sermaye vergilerine doğru bir kayma anlamına da gelmektedir (Colin ve Brys, 2019: 5). Ancak Colin ve Brys'in ifade ettiği, nüfus yaşlanması ile ekonominin otomasyon ve dijitalleşmesinin aynı anda gerçekleşeceği ifadesi kuşkusuz gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayrımı dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü her ülkede yaşlanma ile paralel otomasyonun gerçekleşmesini beklemek mümkün değildir. Bu da işgücü vergilerinin her ülkede sermaye vergilerine kaydırılmasının mümkün olmayabileceği anlamına gelmektedir.

5.2. Yaşlanan Toplum ve Tüketim Vergileri İlişkisi

Nüfusun yaşlanması, gelir vergisi gibi tüketim vergilerini de etkilemektedir. Çünkü insanlar orta yaşa geldiklerinde tüketim davranışları zirve yapma eğilimindeyken, yaşlandıklarından bu eğilim düşmektedir. Tüketim, gelirle benzer bir model izlemekte ancak tüketim düzleştirme⁷ davranışının bir sonucu olarak zaman içinde daha sabit hale gelmektedir. Bireyler işgücüne katıldıkça hem gelirleri hem de net servetleri muhtemelen artmaktadır. Bireyler emekli olduklarında, gelirleri genellikle önemli ölçüde düşmekte ve emeklilikten sonra tasarruf yapmazlarsa veya azalan tasarruf oranları nedeniyle net servetleri azalabilmektedir. Bu nedenle tüketim vergisi yükleri, hane reisinin 70 yaş ve üzerinde olduğu hanelerde genel olarak düşmektedir. Sonuçlar, harcama yüzdesi olarak sunulduğunda da benzer olup en yaşlı haneler için tüketim vergisi yükünde önemli bir düşüş meydana gelmektedir. Ancak nüfusun yaşlanmasının tasarruf ve tüketim dolayısıyla vergi gelirleri üzerindeki etkisi belirsizdir. Yaşlanmanın bir sonucu olarak refah sistemi üzerindeki mali baskı, orta yaşlı bireylerin tasarruflarını artırmalarına ve tüketimlerini ertelemelerine neden olabilecek niteliktedir (Colin ve Brys, 2019: 11).

Creedy vd. (2009: 21) yaptıkları çalışmada Yeni Zelanda da gelir ve tüketim kalıpları, tüketilen gelir oranının emekliliğin ilk on yılında (65-74 yaş) artıyor gibi görünmesine rağmen bunun sürekli olmadığını ifade etmişlerdir. Daha yaşlı emekli yaş gruplarında, özellikle de 85 yaşın üzerindekielerde tasarruf oranı artma eğilimindedir. Tasarrufun yaşam döngüsü hipotezinin öne sürdüğü gibi, Japonya'nın toplam hane halkı tasarruf oranı, nüfusu yaşlandıkça azalma eğilimi göstermektedir. Bu nedenle, yaşlanan bir toplumda, sermaye birikimini artıran vergi politikaları gerekmektedir. Okamoto (2007: 108)'nin yaptığı çalışmanın sonuçlarına göre, tüketim vergisinin sermaye birikimini diğer vergi rejimlerinden daha fazla teşvik ettiği ve yaşlanan bir nüfusta meydana gelen

⁷ Tüketim düzleştirme (yumuşatma), hayatımızın farklı aşamalarında harcama ve tasarruf arasında uygun bir denge sağlayarak, yaşam standartlarımızı optimize etme uygulamasıdır (Kenton, 2021)

tasarruf kaybının bir kısmını dengelediğidir. Japonya’da sermaye oluşumunun teşvik edilmesi gerekiyorsa tüketim vergisinin toplam vergi gelirinin daha büyük bir bölümünü kapsamı arzu edilmektedir. Japonya için tüketim vergilerinin artırılarak, faiz gelirleri üzerindeki vergilerin düşürülmesi önerilmektedir. Ayrıca tüketim vergisi oranının yükseltilmesinde siyasi zorluklarla karşılaşıldığında, veraset vergisi önemli bir rol oynayabileceği ifade edilmektedir (Gölçek ve Göde, 2023: 630; Okamoto, 2007: 108). Braun ve Joines Japonya için yaptıkları çalışmada eğer mali sistemde reformlar yapılmazsa, nüfusun yaşlanmasından kaynaklı baskının ortadan kaldırılması için tüketim vergisi oranının %37’ye çıkarılması gerektiği belirtilmektedir (Gölçek ve Göde, 2023: 630). Ayrıca tüketim modelinin enerji, ev işleri, sağlık ve eğlence hizmetleri gibi yaşlılar için daha uygun olan mallara doğru kaydırılabileceği de vurgulanmaktadır. Ekonominin arz tarafı bileşiminin de buna paralel olarak değişmesi, hizmet sektörünün ise imalat sektörüne göre büyümesi öngörülmektedir (Aiyar, Ebeke ve Xiaobo Shao, 2016: 4-5).

Yaşlanan nüfus için gelir vergisinde olduğu gibi tüketim vergilerinde de bir genelleme yapmak mümkün görünmemektedir. Çünkü dolaylı vergilerin yüksek olduğu ülkelerde yaşlıların (ya da düşük gelirli grupların) yoğun olarak kullandığı mal ve hizmetlerde var olan vergiyi artırmak sadece sorunların daha da büyümesine neden olabilecektir. Çünkü yalnızca sabit bir gelire bağımlı olan yaşlılar (ya da asgari ücret veya biraz üstünde gelir elde edenlerin) ihtiyaç ve hizmet harcamalarını sürdürmekte zorluklarla karşılaşabileceklerdir. Genel olarak yaşlı yetişkinlerin genç çalışanlara kıyasla gelirlerinin daha yüksek bir oranını tükettiklerini ve hatta bazen sabit gelirlerinden daha fazlasını tüketmeleri gerekebileceğini de unutmamak gerekmektedir (Begum ve Moment, 2019: 2-3).

5.3. Yaşlanan Toplum ve Servet Vergileri İlişkisi

Yaşlanan nüfus ile artan yaşlı bağımlılık oranı devletin gelir ve tüketim vergileri dışında diğer vergilerini de etkileyebilecek niteliktedir. Ancak bu etkiler gelir ve genel satış vergilerinde olduğu kadar belirgin değildir. Ayrıca vergilerin kendileri daha küçük olduğu için değişikliklerin genel devlet bütçeleri üzerinde daha küçük bir etkiye sahip olması muhtemeldir. Bu tür vergilerden birisi de emlak vergisidir. Yerel nitelikteki emlak vergileri nüfusun yaşlanmasından etkilenebilecek bir özelliktir. Bu özellik her yerelde benzer şekilde değildir. Örneğin, ABD’de 2016 yılında eyalet hükümetlerinin öz kaynak gelirlerinin sadece %1,3’ünü ve vergi gelirlerinin %1,8’ini emlak vergileri oluşturmaktadır. Oysa New Hampshire eyaletinde bu oran vergi gelirlerinin %9,3’ünü oluşturmuştur. Bu da mevcut politikaların emlak vergisi gelirleri ve özellikle yaşlılar üzerindeki olumsuz etkilerini artırmaktadır. Çünkü ev değerleri yaş artıkça düşme eğiliminde olup yaklaşık 50 yaşından sonra, diğer şeylerin yanı sıra, yaşlı bireylerin servetlerinde de küçülme eğilimi anlamına gelmektedir. Mevcut nüfus anketi verilerine dayanarak emlak vergileri daha da düşecek gibi görünmektedir. Emlak vergilerinin ev değerlerinden daha fazla düşmesinin bir nedeni, çoğu eyaletin yaşlı vatandaşlar için ev sahibi muafiyetleri veya kredileri zorunlu kılmasıdır. Bazı eyaletlerde mülklerin ne zaman yeniden değerlendirilebileceğini düzenleyen karmaşık kuralların olması, bazen mülkün yeniden değerlendirilebilmesi için önce satış veya devrinin yapılmasını gerektirmektedir. Bu hükümler yaşlı ev sahiplerine önemli faydalar sağlayabilecek ve mülk satma teşviklerini değiştirebilecek niteliktedir. Sonuç olarak, mevcut yasalara göre ABD’de nüfusun yaşlanmasının emlak vergisi gelirleri üzerindeki etkisi muhtemelen olumsuz olacaktır (Boyd, 2019: 19-20).

Emlak vergisi olayın sadece kamusal boyutunu oluştururken, bir de olayın diğer boyutu yani yaşlı insanlar üzerinde olan sosyal etkisi söz konusu olacaktır. Emlak üzerindeki vergilerin artırılması, düşük gelirle ev sahibi olan yaşlı yetişkinler için ekonomik sıkıntılar doğurabilecektir. Genel olarak sabit bir gelire yaşayan ve artan giderleri karşılamak için gelirlerini artırma olasılığı düşük olan yaşlı yetişkinler, aldıkları emeklilik yardımları veya emekli maaşları ile artan yaşam maliyeti ayarlamalarıyla karşı karşıya kalacaklardır. Sabit bir gelire yaşayan yaşlı ev sahiplerinin, hükümetin emlak vergilerini artırmaya yönelik herhangi bir kararının onları evlerini terk etmeye zorlayacağı ve artık ikamet ettikleri ev için vergi ödemeye güçlerinin yetmeyeceği iddia edilmektedir. ABD’deki birçok eyalet krize yanıt olarak yaşlı ev sahiplerine destek sağlamanın yollarını bulmak için emlak vergisi indirimi yoluna gitmektedir. ABD bağlamında, bir eyalette artan emlak vergilerinin yaşlı ev sahiplerinin düşük emlak vergisi ilkelerinin benimsendiği diğer eyaletlere taşınmasına neden olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, yaşlı ev sahiplerinin zengin konutlarını genel tüketim için kullanılacak emeklilik tasarruflarının bir parçası olarak görmeleri halinde, emekli olduktan sonra konut servetlerini takas edebilecekleri ve tüketebilecekleri de ileri sürülmektedir. Bazı hükümetler de vergi indirimi politikasını benimseyerek emeklileri kendi bölgelerine çekebilecek niteliktedir.

Örneğin yakın zamanda İtalya'nın güney bölgesi Sicilya yönetimi, 10 yıl boyunca vergi ödemekten feragat etme niyetiyle insanları buraya yerleşmeye çekerek nüfusu artırmaya çalışmıştır. Yaşlı yetişkinler genellikle sosyal güvenlik yardımları ve emeklilik yardımları gibi sabit bir gelire bağlıdır. Her ne kadar yaşlı ev sahiplerinin konutlarına karşı büyük bir psikolojik bağlılık duydukları ve karşılayabildikleri sürece taşınmamayı tercih ettikleri düşünülse de vergilerdeki önemli artışlar yaşlı ev sahiplerinin konut servetlerini tasfiye etmelerine neden olabileceği ayrıca vurgulanmaktadır (Begum ve Moment, 2019: 2-3).

Yaşlanma burada da ifade edildiği üzere servet dağılımını değiştirebilecek niteliktedir. Zaten "Yaşam Döngüsü Hipotezi" de kişilerin sahip oldukları hayat standartlarını korumak, tüketimlerini sabit tutmak için gelirinin yüksek olduğu dönemde tasarrufunu artırdığını, yaşlandığında ise tasarrufunu azalttığını diğer bir ifade ile uzun vadeli planlamalar yaptığını belirtmektedir. Dünya'da 2050 yılına kadar olan süreçte 60 yaş üstü nüfusun yaklaşık %80'ninin gelişmekte olan ülkelerde olacağı, yaşlıların birçoğunun ise günümüzde sosyal güvenlik programına sahip olmadığı (%72) görülmektedir. Ancak bu durumu her yaşlı için benzer şekilde de yorumlamak mümkün değildir. Örneğin, ABD'de yaşlanmanın servet birikimini artırdığı, fakat bunun adil bir şekilde gerçekleşmediği, düşük servet sahipliğinin ise sonraki nesillere aktararak kendini tekrarladığı ifade edilmektedir. Japonya'da yaşla beraber servetin artması tüketim harcamasını azaltarak talep kaynaklı durgunluk yaratarak genç insanlar için hem iş potansiyelini hem de servet edinimini olumsuz etkilediği ifade edilmektedir. Servetteki bu eşitsizlik tüketim, tasarruf ve miras bırakma gibi birçok davranışı etkilemektedir. Bu yüzden en basitinden yaşlıların ihtiyaç duyduğu hem yeni ürünlerin hem de hizmetlerin gelişmesini sağlayacak yeni vergisel düzenlemelerin acilen yapılması gerekmektedir (Kenanoğlu ve Aydın, 2022: 762-765).

5.4. Yaşlanan Toplum, Kamu Harcamaları ve Vergi Politikası İlişkisi

Uzun ömürlülükteki kazanımlar haklı olarak kutlansa da nüfusun yaşlanmasıyla birlikte gelen politika endişeleri vardır (Cylus vd., 2020: 189). Gerçekten yaşlanma, ek emeklilik, sağlık ve uzun vadeli bakım harcamaları yoluyla kamu maliyesi üzerinde doğrudan baskı yaratacak gibi durmaktadır. Bu harcama kategorileri hâlihazırda OECD ülkelerinde birincil harcamaların üçte biri ile yarısını oluşturduğu ifade edilmektedir (Colin ve Brys, 2019: 6-7). Yaşlanan nüfusun sağlık harcamalarını artırması başlangıçta kamunun sadece harcama sorunu gibi görünse de eşitliğin diğer tarafını kamu gelirleri oluşturmaktadır. Kamunun en önemli gelir kaynağı ise vergilerdir. Bu da ister istemez vergi politikasını önemli bir konu haline getirerek tasarımını zorunlu kılmaktadır.

Genel olarak insanlar yaşlandıkça sağlık hizmetlerine olan ihtiyaç artmaktadır. Çünkü yaşlılıkla birlikte multimorbidite⁸ olasılığı yükselmektedir. Multimorbidite ise kişinin hem yaşam kalitesini bozmakta hem de sağlık harcamalarını artırmaktadır. Multimorbidite prevalansı (yaygınlık) ise belli yaş aralıklarına göre farklılaşmaktadır. 18-44 yaş grubunda %69 iken, 45-64 yaş grubunda %93, 65 üstünde de %98'lere kadar artış gösterdiği tespit edilmiştir (Nadir-Aykin, 2013: 36). Bu durum, yaşlanan nüfusun sağlık harcamalarındaki artış oranının daha genç yaş gruplarına göre fazla olacağı anlamına gelmektedir.

Kişi başına sağlık harcaması yaşla birlikte artma eğiliminde olmakla birlikte, bu artışın büyüklüğü ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Örneğin yapılan bir çalışmada, Macaristan'da ortalama 80 yaşındaki bir kişi, 2015 yılında 20 yaşındaki bir kişiye göre 16 kat daha fazla sağlık hizmeti tüketirken, Güney Kıbrıs'ta bu fark yalnızca 2,7 kat olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte, ülkeler ortalama olarak yaşlı insanlar için gençlerden daha fazla kişi başına harcama yapsa da nüfusun yaşlanmasının gelecekte sağlık harcaması eğilimleri üzerinde büyük bir etkisinin olması beklenmediği ifade edilmektedir. Her zaman olduğu gibi fiyatlar ve teknolojik yeniliklerin sağlık harcamalarının temel itici güçleri olmaya devam edeceği düşünülmektedir. Bu yüzden nüfus yaş yapısındaki değişikliklerin, ortalama bir Avrupa Birliği (AB) ülkesinde 2010 ile 2060 yılları arasında kişi başına ortalama yıllık sağlık harcaması artışına %1 puandan daha az etkide bulunacağını yönünde bir tespit yapılmıştır (Cylus vd., 2020: 189).

⁸ Çoklu hastalık durumu olup, bir kişide iki ve/veya daha fazla kronik durumun, hastalığın ya da belirtinin eşzamanlı bulunması durumu olarak ifade edilmektedir (Nadir-Aykin, 2013: 35)

Dünya Bankası verileri dikkate alınarak ülkeler gelir düzeylerine göre gruplandırılarak yapılan bir başka çalışmada ise bir önceki çalışmanın aksine 65 yaş üstü nüfusta meydana gelecek artışın 2030 yılında sağlık harcamalarını önemli ölçüde artıracığı belirtilmiştir. OECD'nin bir raporunda sağlık harcamalarının %40-50'sinin 65 yaş üstü grupta gerçekleştiği ifade edilmiştir. Bu oran 65 yaşın altındakilere göre 3 ila 5 kat daha yüksektir (Şenol ve Cansever, 2023: 267-270). Benzer şekilde Türkiye üzerine yapılan bir başka çalışmada ise yaşlı nüfusun sağlık harcamalarındaki payının 2015 yılında %9 iken, 2030 yılında %15, 2050 yılında ise %23 olmasının beklendiği vurgulanmaktadır (Bozkaya, 2017: 90). Burada görüldüğü üzere sağlık harcamalarında ister %1 isterse daha fazla artış olsun, ortaya çıkacak her yeni durum vergi politikasında ayarlamalar yapılarak finansman sorununun çözümünü gerektirecektir.

5.5. Yaşlanan Toplum ve Diğer Vergi Politikası Önerileri

Yaşlanan toplum ile düşünülmesi ve planlamalara dâhil edilmesi gereken bir başka nokta ise vergi politikasının yönlendirici yönüdür. Burada gerek caydırma gerekse özendirme yöntemlerine başvurulması gerekmektedir. Caydırma yöntemi ile belirli davranışların yapılmaması sağlanabilirken, özendirici yöntemler ile yaşlanan nüfus adına bazı olumlu davranışlar teşvik edilebilir (Göker, 2011: 22-23). Çünkü vergi politikasında yapılacak yönlendirici düzenlemeler ile sağlıklı yaşlanmanın yolu açılabilir. Özellikle sağlıklı beslenme özendirilerek sağlıksız beslenme caydırılabilir. Kültürel alanlarda yapılacak özendirmeler ile yaşlı insanların sosyal yaşama daha fazla katılmaları sağlanabilir. İletişim ve ulaşım gibi alanlarda yapılacak vergisel düzenlemeler ile yaşlıların gündelik yaşam içine daha fazla çekilmeleri sağlanarak pozitif katkılar sunulabilir. Emlak vergisi muafiyeti gibi avantajlar ile zor durumda kalan yaşlıların hem evlerini hem de sosyal çevrelerini değiştirmeleri engellenebilir. İnsanların yaşlılıkları esnasında yaşayabilecekleri birçok sorunun önüne geçmek adına vergisel teşvikler ile tasarruflarını artırmalarının yolu açılabilir. Özellikle sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı niteliğindeki bireysel emeklilik sistemi vergisel avantajlar ile teşvik edilerek yaşlılık dönemlerindeki gelirleri daha da artırılabilir (Işık vd., 2011: 25). Emeklilik yaşına yaklaşıldığında işgücü vergisi oranlarının düşürülmesi yoluyla yaşlı yetişkinler için uzun bir çalışma hayatı desteklenebilir. Ya da emeklilik sonrası tekrar çalışmak isteyenlere yönelik çalışan dostu vergi tasarımları yapılabilir. Yaşlı bakım hizmetleri noktasında yapılacak düzenlemeler ile bu alandaki işgücü açığı ya da hizmet kalitesi artırılarak, bireysel maliyetler aşağılara çekilebilir. Yaşlı yoksulluğuna vergi harcaması ile müdahale edilerek yaşam kalitesinin artırılması noktasında çözümler sunulabilir. Ancak burada varlıklı vergi mükellefinin ayırımının iyi yapılması gerekmektedir. Çünkü dünyanın birçok ülkesinde, bankacılık ve diğer sektörlerdeki düzenli yatırımlardan faiz ve temettü geliri gibi gelir elde edebilen varlıklı yaşlı yetişkinlerin de olduğu gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır (Begum ve Moment, 2019: 3-4). Bu sayede vergilendirmede adalet duygusunun da zedelenmeyerek, kamuya ekstra mali külfet yüklenmemesi sağlanabilir.

Yaşlanan nüfus için söylenebilecek bir başka şey ise vergi ahlakı ve vergi uyumu ile ilgilidir. Çünkü Vogel'in İsveç üzerine yaptığı çalışmada, vergi ahlakı konusunda yaş ile vergilendirme arasında pozitif bir ilişki bulunmuş, yaşlıların gençlere kıyasla vergi kaçırmaya daha az eğilimli oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Torgler'in Asya ülkeleri üzerine yaptığı bir başka çalışmada, bireylerin yaşı arttıkça vergi moralinin de arttığı tespit edilmiştir. Yine Torgler'in 30 ülke üzerine yaptığı bir başka çalışmada, yaş ilerledikçe vergi moralinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Gökbunur vd., Türkiye üzerine yaptıkları çalışmada ise yaşlı insanların yaptırım tehditlerine karşı daha duyarlı oldukları, dolayısıyla yaşlılık ile vergi morali ve uyumu arasında doğrudan bir ilişki olduğu ifade edilmiştir (Gölçek ve Göde, 2023: 629-630). Bu çalışmaları destekler nitelikte bir başka çalışmada da yaşlıların gençlere, kadınların erkeklere, ülke vatandaşlarının yabancılara göre daha yüksek vergi ahlakı sergiledikleri ortaya konulmuştur (Çelikkaya, 2020: 71). Bu nedenle vergi ahlakı, vergi uyumu gibi konuların da vergi politikası planlamalarına dâhil edilmesi gerekmektedir.

Dijitalleşme ise yaşlılıkta dikkate alınması gereken bir başka konuyu oluşturmaktadır. Çünkü vergi idarelerinin daha fazla dijitalleştiği bir çağda yaşlıların bunlara uyum sorunu hem bugün hem de gelecekte karşılaşılabilecek önemli bir sorun gibi durmaktadır. Dijitalleşmenin değişim ve yaygınlaşması neticesinde genellikle odaklanılan nokta bu değişimi kabul etme, onu kullanma ve uyum sağlama sürecidir. Olayın sosyolojik açıdan boyutuna daha çok odaklanılmaktadır (Uysal, 2020: 43). Oysa burada vergi idaresinin, vergi politikasının tasarımında yaşlılarında kolay uyum sağlayacağı dijital dönüşümlere odaklanması gerekmektedir. Nasıl sağlık alanında yaşlıların yaşam kalitesinin artıracak teknolojik gelişmelere odaklanılıyor ise vergilendirme alanından da bu tarz düzenlemelerin

yapılması gereksinimi doğmaktadır. Çünkü yaşlılık ile dijitalleşme sürecini ele alan bir çalışmada, yaşlıların teknolojik cihaz kullanımına tam hâkim olamadıkları, aile içi ilişkilerini olumsuz etkilediği, pandemi döneminde ise teknolojik tabanlı etkinlikleri ve gelişmeleri takip edemedikleri gibi bir sonuca ulaşılmıştır (Arıcı ve Bayram, 2021: 367). Bu da dijitalleşmeyi hem olağan hem de olağan dönemleri için vergilendirme alanında düşünülmesi gereken önemli bir konu haline getirmektedir.

Ülkeler düzeyinde, emeklilik gelirleri için farklı, tutarsız ve koordinasyonsuz vergilendirme kurallarından kaynaklı olarak mali adaletsizlikler söz konusudur. Bu sorun ayrıca uluslararası taşınabilir emekli maaşlarının ve diğer emeklilik tasarruflarının vergilendirilmesinde şaşırtıcı bir çeşitlilik, karmaşıklık ve tutarsızlığa neden olmaktadır. Bu nedenle, küresel emeklilik maaşlarının nasıl vergilendirileceği konusu ortak bir akıl çerçevesinde düzenlenmelidir. Ayrıca emeklilik gelirlerinin vergilendirilmesinde ulusal özerklik dikkate alınmalı, aynı zamanda çifte vergilendirmeden kaçınmak için iki taraflı kurallarla da düzenlemelere gidilmelidir. Kuşkusuz başarılı bir reform yaklaşımı, küresel emekliliğin vergilendirmesi için çok taraflı bir yaklaşım üzerinde anlaşmaya (örneğin AB düzeyinde) istekli olmaya hem ulusal düzeyde hem de uluslararası kuruluşlar düzeyinde koordineli bir vergi ve emeklilik politikası için ekonomik önerileri kabul etmeye hazır olma gereksinimi doğurmaktadır (Genser ve Holzmann, 2016: 24, 29). Bu yüzden yaşlanan nüfusa yönelik her türlü çözümün beraberinde getirebileceği yeni açılımların da dikkate alınarak uzun vadeli planlamaların yapılması gerekmektedir.

Vergi politikası başarısının burada maliye, para ve gelir politikalarının yanı sıra yapısal ve sosyal alanda yapılacak birbiri ile uyumlu birçok politikaya bağlı olduğunun unutulmaması gerekmektedir. Yoshino ve Miyamoto tarafından yapılan bir çalışma, bu durumu hatırlatır niteliktedir. Çünkü nüfusun yaşlanmasının mali teşviklerin etkinliğini zayıflattığı, yaşlanan ekonomilerde ne para politikasının ne de maliye politikasının etkili olacağı, aksine yapısal reform önlemlerinin daha etkili olacağı ifade edilmiştir. Bu konuda da Japon ekonomisi örnek olarak verilmiştir. Çünkü nüfusun yaşlanması esnasında Japonya ekonomisini toparlamak için para ve maliye politikalarının uygulandığı, bu makroekonomik politikaların geçici bir rahatlama getirmiş olsa da Nakahigashi ve Yoshino; Yoshino vd. yapmış oldukları çalışmalarda etkinliğinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu yüzden Japonya için bazı politika önerileri sunmuşlardır. Bu politika önerileri (Yoshino ve Miyamoto, 2019: 2, 13): ,

- Emeklilik yaşının ertelenmesi, insanların mümkün olduğunca uzun süre çalışmalarının istenmesi ve
- Ücret oranının belirlenmesinde kıdeme dayalı bir ücret oranı yerine verimliliğe dayalı bir ücret oranının takip edilmesi olmuştur.

Bu iki öneri işgücünü artıracak, sosyal güvenlik harcamalarının yükünü düşürerek, bütçe açıklarını azaltacak ve yaşlanan bir nüfusla karşı karşıya kalan ekonominin mali sürdürülebilirliğini sağlayabilecektir.

Yaşlanan nüfusun ekonomik üzerinde doğurabileceği olumsuzluklar karşısında önceden planlamalar yapılarak, sorunlarla karşılaşıldığında üretilecek kısa vadeli çözümler yerine, uzun vadeli kamu maliyesinin kalitesinin artırılmasına yönelerek, sürdürülebilir kalkınmayı artırıcı reformların uygulanması gerekmektedir. Bu reformlar, daha fazla inovasyon ve işgücü tasarrufu sağlayan teknolojik ilerleme yoluyla verimlilik görünümünün genişletilmesine ve beşerî sermayeye yatırımın teşvik edilmesine yardımcı olmalıdır. İşgücü arzı üzerindeki olumsuz etkiyi hafifletmek için yaşlı işçilere yönelik işgücü piyasası reformları ve kadınların işgücüne katılım oranlarının artırılması gibi iyi hedeflenmiş yapısal iyileştirmeler yapılmalıdır. Çalışanları emekliliklerini ertelemeye teşvik eden daha fazla emeklilik reformuna ihtiyaç vardır. Ayrıca bazı ülkelerin işçi göçünü teşvik edecek uygulamalar ile bu işçilerin işgücü piyasasına uyumunu sağlayacak politikaların da düşünülmesi gerekmektedir (Bodnár ve Nerlich, 2022: 4). Ancak burada kuşkusuz vurgulanması gereken önemli nokta yaşlı nüfusa yönelik bir vergi politikasını uygulamaya koymadan önce yaşlanma sorununu ve yaşlıların sosyal koşullarını anlamak, sorunun çözüm noktasında temel yapı taşlarından birini oluşturacaktır (Begum ve Moment, 2019: 5).

6. SONUÇ

Birçok ülkede nüfusun giderek yaşlanıyor olması, beraberinde toplumsal yaşlanma riskini doğurmaktadır. Toplumların yaşlanması devletlerin yaşlanan nüfus için ekonominin her alanında olduğu gibi vergi politikası alanında da düzenlemeler yapmasını gerektirmektedir. Çünkü yaşanan bu demografik değişimin vergi gelirlerini azaltacağı, sosyal güvenlik sisteminde yük oluşturacağı, sağlık harcamaları ve sosyal transferlerden kaynaklı olarak da mali baskılara yol açarak, refah devletini aşındırabileceği yönünde geniş bir bakış açısı vardır. Bununla birlikte bir başka bakış açısı ise bu görüşün yanlış olmamakla beraber gereğinden fazla abartıldığı şeklindedir.

Bu çalışma kapsamında yapılan literatür incelemesinde bu endişelerin yersiz olmadığı ama her ülke gerçeğine göre değişebileceği ve birçok değişkeninin de dikkate alınması gerektiği yönündedir. Çünkü vergi politikası bağlamında yaşlanmadan kaynaklı işgücü kaybı ile gelir kaybı olacağı ve bunun gelir vergisini olumsuz etkileyeceği ifade edilmektedir. Oysa burada çalışan işgücü ücretlerindeki artışların gelir kaybını ne ölçüde telafi edebileceği ya da işgücünde teknolojiye yönelmenin ne ölçüde gelir vergisindeki kaybı gidereceği net olarak ortaya konulamamaktadır. Ayrıca çalışmaların birçoğunda yaşlanan kişilerin hiç çalışmadığı gibi bir algı vardır. Fakat yaşlıların yaşadığı geçim sıkıntısı, politik endişelerle alınan erken emeklilik kararları, sağlıklı yaşlananların çalışma arzusu gibi birçok faktör yaşlıların önemli bir kısmını zaten çalışmaya zorlamaktadır. Japonya'da 65 yaş üstü yaşlıların %25'i, İzlanda ve Kore'de ise yaklaşık %33'ü tekrar çalışmaktadır. Hatta kayıt dışı bakıcıların bir kısmının yaşlı olduğu yani tekrar çalıştıkları ancak kayıt dışı oldukları için çalışmıyor görüldükleri ifade edilmektedir. Bu da yaşlıların önemli bir kısmının halen çalıştığını vergisel bağlamda katkılar sağladıklarını göstermektedir.

Yaşlanan nüfusun ortaya çıkaracağı mali kayıplar ve vergisel boyutlara odaklanılırken, kayıt dışı istihdam gibi bir sorunun görmezden gelinerek (ucuz işgücü, rekabet endişesi ile) yaşlılar günah keçisi ilan edilmektedir. Oysa çalışmayacak çağa gelene kadar sağladığı katkılar görmezden gelindiği gibi kayıt dışı istihdam gibi bir sorunu minimize ederek veya kadın iş gücü arzının düşük olduğu ülkelerde kadınların çalışma yaşamına girmesini sağlayarak ya da göç ile işgücü kaybından kaynaklı gelir vergisi kayıplarının da giderilebileceği bir çözüm yolu göz ardı edilmektedir. Eğer burada tüm çözüm yollarına rağmen gelir üzerinden alınan vergilerin yetersizliği noktasında tüketim üzerinden vergilendirmeye ağırlık verilirse yalnızca sabit bir gelire bağımlı olan yaşlıların yaşamlarını daha zor koşullarda sürdürmesine neden olunabilecektir. Ayrıca tüketim üzerinden alınan vergiler her ülkede aynı ağırlıkta değildir. Bu da her ülke için tüketim üzerinden alınan vergileri daha da arttırma yolunu kapatmaktadır. Servet üzerinden alınan vergilerden emlak vergilerine ağırlık verildiğinde bu sefer de yaşlı ev sahiplerinin konut servetlerini tasfiye etmeleri gibi başka bir sorunu meydana getirerek daha da zor koşullarda yaşamlarına sebep olunabilecektir.

Yaşlanan topluma yönelik vergi politikası önerilerinde bulunmak gerekirse; öncelikle uzun vadeli kamu maliyesi (gelir-gider bağlamında) bakış açısına sahip olunması gerekmektedir. Yaşlanan toplumlarda gelir vergisi kaybı endişesi yerine kayıt dışı ekonomiye odaklanılması, teknolojinin vergilendirilmesine yoğunlaşılması, emeklilik maaşları ve sosyal güvenlik sistemini destekleyecek tamamlayıcı vergisel düzenlemelere ağırlık verilmesi, sağlıklı beslenme ve yaşlanmanın yolunun açılması ve yaşlıların sosyal yaşama (ulaşım, iletişim, kültürel vb. alanlarda) daha fazla katılmalarını sağlayacak vergi politikalarına ağırlık verilmesi gerekmektedir. Yaşlanan insanların çalışma yaşamında daha uzun süre kalmalarını sağlayacak, emeklilik sonrasında ise tekrar çalışma arzusu olanları destekleyecek vergi politikalarına ihtiyaç bulunmaktadır. Vergi harcamaları ile yaşlılara yönelik popülist (oy endişesi ile) uygulamalar yerine gerçekçi çözümler sunulmalıdır. Herkesin eninde sonunda yaşlanacağı gerçeği göz önünde bulundurularak hem bakım hizmet maliyetleri azaltılmalı (kamusal ve bireysel bazda), hem de bu alanda yaşanan hizmet boşluğunun doldurulmasını sağlayacak vergisel düzenlemelere acilen yer verilmesi gerekmektedir. Vergi ahlakı, dijitalleşmeye uyum, uluslararası taşınabilir emekli maaşları ve diğer emeklilik tasarruflarının vergilendirilmesi noktasındaki birçok başka konuda da yapıcı çözümler beklemektedir. Burada dikkat edilmesi gereken politik kaygılardan uzak, yaşlanma sorununu anlayıp uzun vadeli mali, ekonomik, sosyal düzenlemeler içeren bir bakış açısına sahip olunması, vergi politikasının maliye politikası, para politikası, gelir politikası, yapısal ve sosyal alanda yapılacak birçok düzenlemeyle uyumun sağlanmasıdır.

KAYNAKÇA

- Adam, H. (2013). "Was sind Steuern und warum werden sie erhoben?", *Steuerpolitik in 60 Minuten*, Springer VS Wiesbaden.
- Aiyar S., Ebeke C. ve Shao X. (2016). "The Impact of Workforce Aging on European Productivity", *International Monetary Fund*, IMF Working Paper WP/16/238, December, 1-29.
- Arıca F., Çakır C. ve Kağnıcı D. Y. (2023). "Kırılgan Gruplar Özelinde Afetlerde Psikososyal Hizmetler", *Afet ve Risk Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 176-187.
- Arıcı A. ve Bayram M. N. (2021). "Yaşlılıkta Dijital Çağı Yakalamak", *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 2, 367-390.
- Arpacı, F. (2016). "Geçmişten Günümüze Yaşlılık", *Yaşlılık Sosyolojisi* (Ed: H. Ceylan), Yayın No: 1657, Beşerî Bilimler/ Sosyoloji: 103, Aralık, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Begum M. ve Momend N. (2019). "Tax Policies and Older Adults", *Encyclopedia of Gerontology and Population Aging* (Ed.: D. Gu, M. E. Dupre), Springer Nature Switzerland AG.
- Bernstein, D. P. (2009). "Demographic Change and the Future of State Income Taxes", *SSRN Elektronik Journal*, March 26, 1-21.
- Beznoska M. ve Hentze T. (2016). "Die Wirkung des demografischen Wandels auf die Steuereinnahmen in Deutschland", *IW-Trends 3*, Vierteljahresschrift zur empirischen Wirtschaftsforschung, Jg. 43, Institut der deutschen Wirtschaft Köln, 77-93.
- Beznoska M. ve Hentze T. (2017). "Demographic Change and Income Tax Revenue in Germany: A Microsimulation Approach", *Public Sector Economics* 41(1), March, 71-84.
- Bloom D. E., ve Canning, D. (2006), "Demographic Challenges, Fiscal Sustainability and Economic Growth". *PGDA Working Paper*, No: 8, Program on the Global Demography of Aging, May, 1-13.
- Bodnár K. ve Carolin N. (2022). "The Macroeconomic and Fiscal Impact of Population Ageing", *European Central Bank (ECB)*, ECB Occasional Paper Series, No 296, June, 1-39.
- Borrillo F., Párraga-Rodríguez S. ve Pérez J. J. (2021). "Taxation Challenges of Population Ageing: Comparative Evidence from the European Union, the United States and Japan". *Banco de España Occasional Paper*, No. 2102, January 28, 1-27.
- Boyd, D. (2019). "Demographics, Aging, and State Taxes, State and Local Government Finance Project", *Rockefeller College*, Suny Albany, December, 14, 1-57.
- Bozkaya, Z. R. (2017). "Türkiye'de Yaşlı Bireylerin Cepten Sağlık Harcamaları ve 2050 Yılı İçin Projeksiyon", T.C. Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Kurumları İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, Sağlık Kurumları İşletmeciliği, Yüksek Lisans Tezi (Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. F. Yılmaz), Ankara.
- Broniatowska, P. (2019). "Population Ageing and Inflation", *Journal of Population Ageing* 12, 31 October, 179–193.
- Canbeyli, R. (2018). "Biyolojik Saat ve Yaşlılık", *Yaşlanma ve Yaşlılık Disiplinlerarası Bakış Açılıarı* (Der: A. Duben), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 629, Bilgi ve Toplum 10, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cliche, P. (2012), "Tax Policy", *Encyclopedic Dictionary of Public Administration* (Ed: L. Côté ve J. F. Savard) [Online], www.dictionnaire.enap.ca (Erişim Tarihi: 11.04.2023).
- Colin C. ve Brys B. (2019). "Population Ageing and Sub-Central Governments: Long-term Fiscal Challenges and Tax Policy Reform Options". *OECD Working Papers on Fiscal Federalism* No. 30, OECD Publishing, 1-29.
- Creedy J., Enright J., Gemmell N. ve Mellish A. (2009). "Population Ageing and Taxation in New Zealand", *The University of Melbourne, Department of Economics, Working Paper Series*, Research Paper Number 1078, 1-32.
- Crowe D., Haas J., Millot V., Rawdanowicz Ł. ve Turban S. (2022). "Population Ageing and Government Revenue: Expected Trends and Policy Considerations to Boost Revenue", *OECD Economics Department Working Papers* No. 1737, ECO/WKP(2022)38, 1-53.
- Crowe D., Haas J., Millot V., Rawdanowicz Ł. ve Turban S. (2023). "Population Ageing and Government Revenue: It is Not All Bad News", *ECOSCOPE*, January 24, 1-7.

- Cylus J., Williams G., Normand C., ve Figueras J. (2020). "Economic, Fiscal, and Societal Consequences of Population Aging – Looming Catastrophe or Fake News?", *Croat Med J.*, Apr. 61(2), 189–192.
- Çelikkaya, A. (2020). "Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Ahlakı: OECD Raporu Çerçevesinde Bir Değerlendirme". *Sayıştay Dergisi*, Cilt: 31, Sayı: 116, Mart, 65-89.
- Duben, A. (2018). "Giriş", *Yaşlanma ve Yaşlılık Disiplinlerarası Bakış Açılıarı* (Der: A. Duben), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 629, Bilgi ve Toplum 10, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erkan, K. (2022). "İkinci ABE İktidarında Japonya'da Göç Politikası Açılımının Siyasi Boyutu: Yabancı Bakıcı Alımı Örneği", *Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 4, Aralık, 2498-2516.
- European Commission (2020). *Tax Policies in the European Union 2020 Survey*, Luxembourg, Publications Office of the European Union.
- Genser, B. ve Holzmann, R. (2016). "The Taxation of Internationally Portable Pensions: An Introduction to Fiscal Issues and Policy Options", *CESifo DICE Report*, ISSN 1613-6373, ifo Institut - Leibniz-Institut für Wirtschaftsforschung an der Universität München, München, Vol. 14, Iss. 1, 24-29.
- Göker, C. (2011). "Yönlendirici Vergilendirme", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi (MÜHF-HAD.)*, Cilt: 17, Sayı: 3-4, 11-30.
- Gölçek, A. G. ve Göde, B. (2023). "The Course of Tax Revenue During the Process of Population Aging: Empirical Evidence from Turkey", *Fiscaoeconomia*, 7 (Özel Sayı), 614-640. Doi: 10.25295/fsecon.1348960
- Heer B., Polito V. ve Wickens M. R. (2020). "Population Aging, Social Security and Fiscal Limits", *Journal of Economic Dynamics & Control*, Volume: 116, July, 103913, 1-27.
- Hong G. E ve Schneider T. (2020). "Shrinkonomics Lessons from Japan-Japan is the World's Laboratory for Drawing Policy Lessons on Aging". *Dwindling Populations, Finance & Development*, March, 20-23.
- Höhn, C. (2008). "Demographischer Wandel und alternde Gesellschaft", *Alter(n) in der alternden Gesellschaft -Eine soziologische Einführung in die Wissenschaft vom Alter(n)* (F. Thieme), Lehrbuch, VS Verlag für Sozialwissenschaften. ISBN 978-4-431-53975-9
- Işık A., Ay H., Meriç M. ve Baran T. (2011). "Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sisteminde Vergisel Avantajlar ve Uygulamaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı:1, 25-45.
- İçli, G. (2016). "Sosyal Statü ve Rol Bağlamında Yaşlılık", *Yaşlılık Sosyolojisi* (Ed: H. Ceylan), Yayın No: 1657, Beşerî Bilimler / Sosyoloji: 103, Aralık, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- James, E. (1995). "Averting the Old-Age Crisis", *International Monetary Fund, Finance & Development*, June, 4-7.
- Kapar, R. (2005). "Kuşaklararası Sosyal Dayanışma", *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, Ekim-Kasım-Aralık, 5-12.
- Kaymak H. ve Dökmen G. (2021). "Nüfusun Yaş Yapısındaki Değişimin Bütçe Açıklarına Etkisi". *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı:3, Eylül, 459-470.
- Kenanoğlu M. E. ve Aydın M. (2022). "Yaşlanan Nüfusun Servet Dağılımı Üzerindeki Etkisi: Seçilmiş Ülkeler Üzerine Bir Değerlendirme". *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 4, Aralık, 758-774.
- Kenton, W. (2021). "Consumption Smoothing Definition, Affect on Living Standards", *Investopedia*. <https://www.investopedia.com/terms/c/consumption-smoothing.asp> (Erişim Tarihi: 27.04.2024).
- Kiser E. ve Karceski S. M. (2017). "Political Economy of Taxation", *Annual Review of Political Science*, Volume: 20, 75–92.
- Ko J. ve Kwon H. (2015). "The Effect of an Aging Population on Personal Income Tax Revenue in Korea: Evidence from a Dynamic Microsimulation", *Korea Institute for Health and Social Affairs*, Working Paper 09, 1-85.
- Kohli, M. (2013). "Alter und Altern der Gesellschaft", *Handwörterbuch zur Gesellschaft Deutschland* (Ed: S. Mau, M. N. Schöneck), 3. Auflage, Springer VS.
- Malthus T. (1798). *An Essay on the Principle of Population -An Essay on the Principle of Population, as it Affects the Future Improvement of Society with Remarks on the Speculations of Mr. Godwin, M. Condorcet, and Other Writers-*, London: Printed for J. Johnson, in St. Paul's Church-Yard.

- Mavili, A. (2020). "Yaşlılık, Yaşlanma ve Sosyal Hizmetler", *Modern Hayat ve Yaşlılık* (Ed: Doç. Dr. H. Ceylan), 2. Basım, Yayın No: 1210, Sosyal Çalışmalar No: 07, Mart, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Nadir-Aykın, S. (2013). "Aile Hekimliğinde Komorbidite ve Multimorbiditeyi Anlamak", *Turkisch Journal of Family Medicine and Primary Care (TJFMPC)*, Vol. 7, No. 3, 35-39. Doi: 10.5455/tjfmpe.30945
- Nishiyama, S. (2013). "Fiscal Policy Effects in a Heterogeneous-Agent Overlapping-Generations Economy With an Aging Population", *Working Paper Series Congressional Budget Office Washington, DC, Working Paper 07, December, 1-60.*
- OECD (2014). "Fundamental Principles of Taxation", *Addressing the Tax Challenges of the Digital Economy*, OECD Publishing, Paris.
- OECD (2023). "Elderly Population (indicator)". doi: 10.1787/8d805ea1-en (Erişim Tarihi: 12 Nisan 2023).
- OECD Data (2023). "Old-Age Dependency Ratio", *OECD Data*, <https://data.oecd.org/pop/old-age-dependency-ratio.htm> (Erişim Tarihi: 24.04.2023).
- OECD.Stat (2023). "Labour Force Statistics by Sex and Age-Indicators". https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=ifs_sexage_i_r (Erişim Tarihi: 11.04.2023).
- Okamoto, A. (2004). *Tax Policy for Aging Societies Lessons from Japan*, 1 st edition, (eBook), Springer Japan.
- Okamoto, A. (2007). "Optimal Tax Combination in an Aging Japan", *International Economic Journal*, Volume: 21 (1), 91-114.
- Prammer, D. (2019). "How Does Population Ageing Impact on Personal Income Taxes and Social Security Contributions?", *The Journal of the Economics of Ageing*, Volume 14, 1-18.
- Redonda A., Galasso V., Mazur M., Stewart M. ve Whittaker M. (2019). "Taxation in Aging Societies: Increasing the Effectiveness and Fairness of Pension Systems", *Aging Population and its Economic Impact + Immigration*, T20 Japan, 1-17.
- Saint-Amans P. ve Perez-Navarro G. (2021), "Introduction", OECD Work on Taxation, Centre for Tax Policy and Administration, OECD, <https://www.oecd.org/tax/centre-for-tax-policy-and-administration-brochure.pdf> (Erişim Tarihi: 20.09.2022).
- Salur, G. (2018). "Yaşlılık ve Bilişsel Süreçler", *Yaşlanma ve Yaşlılık Disiplinlerarası Bakış Açıları* (De: A. Duben), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 629, Bilgi ve Toplum 10, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Samorodov, A. (1999). "Ageing and Labour Markets for Older Workers". Employment and Training Department, International Labour Office Geneva, *Employment and Training Papers* 33, 1-33.
- Sarıca, A. O. (2006). *Kayıt Dışı İstihdam ve Mücadele Yöntemleri*, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Planlama Uzmanlığı Tezi, Temmuz, Ankara.
- Saygılı, S. (2017). *Yaşlılık Psikolojisi*, Yayıncı Sertifika No: 16440, İstanbul, Türdav Yayın Grubu.
- Şen H. ve Sağbaş İ. (2015). *Vergi Teorisi ve Politikası*, Ankara: Kalkan Ofset.
- Şenol O. ve Cansever İ. H. (2023). "Yaşlı Nüfusun Geleceği ve Sağlık Hizmetleri ile İlişkilendirilmesi: Dünya Bankası Gelir Grupları Üzerine Bir Araştırma", *Toplum ve Sosyal Hizmetler*, 34(2), 267-283. Doi: 10.33417/tsh.989051
- Taşcı, F. (2010). "Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar: İsveç, Almanya, İngiltere ve İtalya Örnekleri", *Çalışma ve Toplum* (1), 175-202.
- Theglobaleconomy.com (2024a). "Female Labor Force Participation-Country Rankings", *Business and Economic Data for 200 Countries*, https://www.theglobaleconomy.com/rankings/female_labor_force_participation/ (Erişim Tarihi: 30.04.2024).
- Theglobaleconomy.com (2024b). "Afghanistan: Female Labor Force Participation", *Business and Economic Data for 200 Countries*, https://www.theglobaleconomy.com/Afghanistan/Female_labor_force_participation/ (Erişim Tarihi: 30.04.2024).
- Tufan, İ. (2016). *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma*, Geliştirilmiş 2. Basım, Yayın No: 1479, Psikoloji/Psikiyatri No: 087, Mart, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

- UNdata (2022). Life Expectancy at Birth for Both Sexes Combined (Years), The 2019 Revision, UNdata a World of Information, <http://data.un.org/Data.aspx?q=life+expectancy&d=PopDiv&f=variableID%3a68> (Erişim Tarihi: 24.11.2022).
- UNDESA (2015). "Income Poverty in Old Age: An Emerging Development Priority 60+ Counts", *Department of Economic and Social Affairs Programme on Ageing*, The Focal Point on Ageing in the United Nations System, 1-5. <http://data.un.org/Data.aspx?q=life+expectancy&d=PopDiv&f=variableID%3a68> (Erişim Tarihi: 24.11.2022).
- Uysal, M. T. (2020). "Yaşlı Bireylerin Sosyalleşmesinde Dijital Teknolojinin Rolü: Dijital Yaşlılar Üzerine Bir Çalışma", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 50, 43-59.
- Üstün, N. (2017). *Yaşlanan Nüfus ve Ekonomiye Etkileri*, Konya Ticaret Odası, Ekonomik Araştırmalar ve Proje Müdürlüğü, Araştırma Raporu, Konya.
- WHO.INT (2019). "Decade of Healthy Ageing 2020-2030", Update 1: March, https://www.who.int/docs/default-source/documents/decade-of-health-ageing/decade-healthy-ageing-update-march-2019.pdf?sfvrsn=5a6d0e5c_2 (Erişim Tarihi: 27.04.2024).
- Worldometers (2024). "Dünya Nüfusu", <https://www.worldometers.info/tr/> (Erişim Tarihi: 02.05.2024).
- Yoshino N. ve Miyamoto H. (2019). "How Does Population Aging Affect the Effectiveness of Monetary and Fiscal Policies?", *Asian Development Bank Institute (ADB) Working Paper 1064*, Tokyo: Asian Development Bank Institute.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).